

Ronde 5

Marlou Rasenberg
 Meertens Instituut (KNAW)
 Contact: marlou.rasenberg@meertens.knaw.nl

Een nieuwe blik op taal: wat kunnen we leren van mens-dier interacties?

1. Inleiding

“Het menselijke taalvermogen is uniek”. Dat is lang het uitgangspunt geweest binnen de taalwetenschap. Maar wat als we, in plaats van te zoeken naar verschillen tussen mensen en dieren, kijken naar de communicatie van mensen met dieren? Hier is door taalwetenschappers nauwelijks aandacht aan besteed, terwijl mensen met huisdieren vaak precies weten wat hun hond of kat probeert te zeggen met bepaald gedrag. Kennelijk zijn er dus manieren om betekenisvolle interacties met dieren aan te gaan. Hoe doen we dat? Waar ontmoeten menselijke en dierlijke communicatievormen elkaar en hoe spelen onze verschillende lichamen daarin een rol?

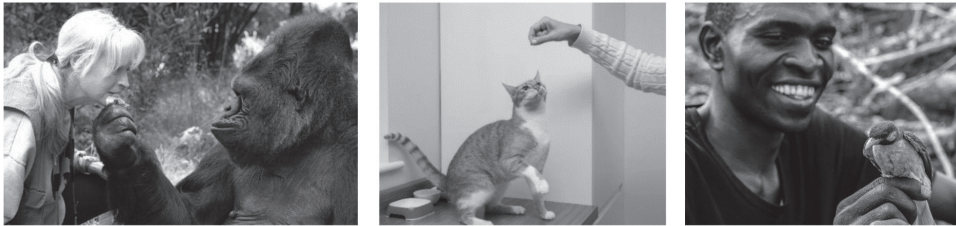
2. Een ‘*animal turn*’ in de taalkunde

Binnen de sociale wetenschappen en de geesteswetenschappen is er de laatste decennia sprake van een ‘*animal turn*’: de wetenschappelijke focus op mensen verschuift langzaam naar een focus op mensen tussen dieren. Binnen de taalkunde staat de ‘*animal turn*’ echter pas in de kinderschoenen. Waarom zouden taalwetenschappers zich moeten buigen over dieren? Ten eerste omdat communicatie van dieren tot zover vooral is bekeken door gedragsbiologen, terwijl taalwetenschappelijke expertise daar zeker een bijdrage aan kan leveren. Filosoof Eva Meijer heeft in haar werk bijvoorbeeld laten zien dat dieren veel complexer met elkaar communiceren dan we dachten en ze pleit ervoor beter te luisteren naar wat dieren te zeggen hebben (Meijer 2019).

Als we verder kijken dan menselijke taal door ons te verdiepen in de communicatie van dieren, dan realiseren we al snel dat het lichaam een heel belangrijke rol speelt. Dieren gebruiken verschillende lichaamsdelen en zintuigen om met soortgenoten en mensen te communiceren. Dat kan onze blik op taal en communicatie verruimen – ook als het gaat om menselijke taal, waar tegenwoordig meer aandacht is voor ‘gebaren’, maar waar we nog weinig stil hebben gestaan bij de rol van ‘geur’ en ‘tast’ in interacties.

3. Kunnen we dieren mentaal leren?

Binnen de taalkunde is het onderzoek naar dieren vooral ingegeven vanuit een evolutionair perspectief, gericht op vragen als hoe het kan dat mensen zo'n complex taalstelsel hebben en wanneer wij ons van dieren af zijn gaan scheiden, zodanig dat wij dit taalstelsel ontwikkeld hebben. Om dit soort vragen te beantwoorden wordt veel gekeken naar 'hogere primaten', zoals chimpansees, bonobo's en gorilla's. Zo zijn er pogingen gedaan om deze dieren menselijke taal te leren. De gorilla Koko (zie: Afbeelding 1, links) is bijvoorbeeld intensief getraind in Amerikaanse gebarentaal en zou maar liefst 1.000 gebaren hebben geleerd. Tevens kon ze 2.000 gesproken woorden herkennen. Het is niet zeker dat we bij Koko en andere primaten echt kunnen spreken van het beheersen van menselijke (gebaren)taal. De notie dat mensen een 'uniek taalvermogen' hebben blijft daarmee in stand. Andersom zouden mensen waarschijnlijk ook niet voor de meeste 'dier-communicatie-testen' slagen (zo beheersen we bijvoorbeeld niet het soort klik- en fluitgeluiden en echolocatie, zoals dolfijnen gebruiken).

Afbeelding 1 – Van links naar rechts: Gorilla Koko en onderzoeker Francine Patterson (©The Gorilla Foundation); katten miauwen meer en hoger in gezelschap van mensen om reacties uit te lokken (© Freepik); in Mozambique is door mensen een speciaal geluid ontwikkeld om vogels naar honing te laten zoeken (© Spottiswoode e.a. 2016).

4. Wederzijdse aanpassing

Tegenwoordig is er meer aandacht voor de wederzijdse aanpassing tussen mens en dier. Zo hebben taalwetenschappers ontdekt dat katten die met mensen samenleven meer miauwen en dat die miauws een hogere toonhoogte hebben (Nicastro 2004; Yeon e.a. 2011). Het idee daarachter is dat katten hun vocalisaties op zo'n manier aanpassen dat mensen erop reageren (Brown & Bradshaw 2014) (zie Afbeelding 1, midden). Een ander voorbeeld is onderzoek in Mozambique, waar mensen samenwerken met vogels (zogenaamde 'honing-gidsen'; zie: Afbeelding 1, rechts). Mensen roepen de hulp van de vogels in om honingnesten in bomen te vinden en eenmaal die gevonden zijn, hebben de vogels de hulp van mensen nodig om de nesten te openen. Daarna halen mensen de honing eruit en kunnen de vogels van de overgebleven was profiteren. Voor deze samenwerking gebruiken mensen een speciaal geluid, waarmee ze de vogels lok-

ken en waarvan de effectiviteit in een experimentele studie is bewezen (Spottiswoode e.a. 2016). Betekenisvolle interacties en samenwerkingen tussen mens en dier zijn dus mogelijk, en studies hiernaar kunnen inzicht bieden in de flexibiliteit van taal en communicatie.

5. Lichamen en zintuigen

Iedere diersoort heeft een unieke, sensorische belevingswereld en dit vormt de manier waarop ze communiceren. Zo kunnen katten, door middel van geur, opmerken hoe mensen zich voelen (d'Ingeo e.a. 2023). Voor mensen is dit lastiger, maar zij kunnen bijvoorbeeld wel horen en voelen aan het gespin van een kat dat ze het aaien prettig vinden. In lopend onderzoek naar interacties tussen katten en mensen aan het Meerens Instituut (KNAW) worden dit soort interacties in detail bekeken. Dit brengt veel nieuwe uitdagingen en vragen met zich mee. Hoe bestuderen we dieren zonder te vervallen in een antropocentrisch perspectief? Is er zoiets als 'geïnformeerde toestemming' van dieren? Zijn er conceptuele kaders binnen de taalkunde die toegepast kunnen worden op 'mens-dier interacties'? Hier zien we wel mogelijkheden. Zo is er onlangs in een studie naar referentiële communicatie gevonden dat katten op een vergelijkbare manier als mensen de aandacht trekken en een combinatie van vocalisaties en bewegingen gebruiken om iets aan te wijzen (Cornips e.a. te verschijnen).

6. Een ruimere blik op taal

Wat hebben 'mens-dier interacties' met het vak Nederlands van doen? Die relatie lijkt vergezocht. Voor het schoolvak Nederlands buigen scholieren zich immers over zaken zoals 'zinsontleding' en 'geschreven teksten'. Maar ook die blik op taal is niet evident! Zo zijn er duizenden talen in de wereld waar geen schrift voor bestaat (Klamer 2012), terwijl alle talen in de wereld gecombineerd worden met gebaren die tevens samenhangen met zinsstructuur (Kita & Özyürek 2003). Daarnaast spelen ook 'geur' en 'tast' een rol in talige interacties (Mondada 2019), wat in onze interacties met dieren nog duidelijker naar voren komt. Er zijn dus allerlei manieren om naar taal te kijken en om taal te beleven.

Door met meer aandacht en detail naar onze belichaamde interacties met dieren te kijken, kunnen we onze blik op taal verruimen.

Referenties

- Brown, S.L. & J.W. Bradshaw (2014). 'Communication in the domestic cat: Within- and between-species'. In: D.C. Turner & P. Bateson (1994). *The Domestic Cat: The Biology of its Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 37-60.
- Cornips, L., M. van Koppen, S. Leufkens, K. Melum Eide & R. van Zijverden [te verschijnen]. "A linguistic-pragmatic analysis of cat-induced deixis in cat-human interactions".
- d'Ingeo, S., M. Siniscalchi, V. Straziota, G. Ventriglia, R. Sasso & A. Quaranta (2023). "Relationship between asymmetric nostril use and human emotional odours in cats". In: *Scientific Reports*, 13 (1). Online raadpleegbaar op: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37414814/>.
- Kita, S. & A. Özyürek (2003). "What does cross-linguistic variation in semantic coordination of speech and gesture reveal?: Evidence for an interface representation of spatial thinking and speaking". In: *Journal of Memory and Language*, 48 (1), p. 16-32.
- Klamer, M. (2012). "Zijn er talen zonder letters?". In: *Taalcanon*. Online raadpleegbaar op: <http://www.taalcanon.nl/vragen/zijn-er-talen-zonder-letters/>.
- Meijer, E. (2019). *When animals speak: Toward an interspecies democracy*. New York: NYU Press.
- Mondada, L. (2019). "Contemporary issues in conversation analysis: Embodiment and materiality, multimodality and multisensoriality in social interaction". In: *Journal of Pragmatics*, 145, p. 47-62.
- Nicastro, N. (2004). "Perceptual and Acoustic Evidence for Species-Level Differences in Meow Vocalizations by Domestic Cats (*Felis catus*) and African Wild Cats (*Felis silvestris lybica*)". In: *Journal of Comparative Psychology*, 118 (3), p. 287-296.
- Spottiswoode, C.N., K.S. Begg & C.M. Begg (2016). "Reciprocal signaling in honeyguide-human mutualism". In: *Science*, 353 (6297), p. 387-389.
- Yeon, S.C., Y.K. Kim, S.J. Park, S.S. Lee, S.Y. Lee, E.H. Suh, K.A. Houpt, H.H. Chang, H.C. Lee, B.G. Yang & H.J. Lee (2011). "Differences between vocalization evoked by social stimuli in feral cats and house cats". In: *Behavioural Processes*, 87 (2), p. 183-189.